

ПОЛЬСЬКА ШЛЯХТА Й РИМО-КАТОЛИЦЬКЕ ДУХОВЕНСТВО ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ В ПОЛЬСЬКОМУ ПОВСТАННІ 1830-1831 РР.

В сучасній історії України науковий інтерес має проблема участі польської шляхти й римо-католицького духовенства в збройних виступах поляків на Правобережній Україні, зокрема в Листопадовому 1830-1831 рр.

Участь польської шляхти й римо-католицького духовенства Правобережної України в польському національно-визвольному русі першої чверті XIX ст. знайшло своє відображення в працях сучасних українських та зарубіжних науковців. У дослідженнях Л. Баженова [Баженов Л.В. Восстание 1830 – 1831 гг. на Правобережной Украине: дис. ... канд. ист. наук / Баженов Лев Васильевич. – К., 1973. – 220 с.], Е. Зваричука [Зваричук Е.О. Римо-Католицька церква на Поділлі кінця XVIII – початку XX ст.: економічний, суспільний та культурний аспекти: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Зваричук Едуард Олександрович. – Кам'янець-Подільський, 2005. – 229 с.], Ю. Хитровської [Хитровська Ю.В. Громадянсько-політична позиція духовенства Правобережної України наприкінці XVIII – середині XIX ст. (в контексті церковної політики самодержавства): дис. ... канд. іст. наук: 09.00.11 / Хитровська Юлія Валентинівна. – К., 2001. – 191 с.], І. Шостак [Шостак І.В. Луцько-Житомирська дієцезія наприкінці XVIII – у першій половині XIX століття: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Шостак Інна Віталіївна. – Острог, 2004. – 214 с.] розкрито участь польської шляхти й римо-католицького духовенства Правобережної України в польському повстанні 1830-1831 рр.

У польській історіографії заслуговують на увагу дослідження М. Згорняка [Zgórniak M. Podstawy społeczne powstania 1830-1831 roku na Litwie, Białorusi i Ukrainie // Struktury ruchu ideologie XVIII – XIX wieku. Prace historyczne / Pod red. H. Kozłowskiej-Sabatowskiej. – Zeszyt 78, Nakładem Uniwersytetu Jagiellońskiego. – Warszawa; Kraków: PWN, 1986. – S. 90–97], Я. Скарбека та Я. Зьолека [Skarbek J., Ziolek J. Duchowieństwo w powstaniu listopadowym (1830-1831) // Nowum (Warszawa). – № 11-12. – 1973. – S. 33-123], в яких висвітлено участь римо-католицьких священиків у повстанні 1830-1831 рр. на території Польщі, а також фрагментарно в Україні.

У першій половині XIX ст. у Правобережній Україні поляки були досить великою етнічною групою серед інших мешканців. Питома вага поміщиків польської національності складала в Київській губернії 87%, Подільській 89%, Волинській майже 93%. Польським поміщикам на Правобережжі належало дев'ять десятих всієї земельної власності [1, с. 28-29].

17 листопада 1830 р. поляки підняли повстання проти російського абсолютизму, яке почалося у Варшаві, поступово охопило Царство Польське й поширилось навесні 1831 р. на землі Правобережної України та Білорусі.

Основною рушійною силою повстання була польська шляхта (див. табл. 1) [1, с. 151].

Таблиця 1

Учасники польського повстання в Правобережній Україні 1830-1831 рр.

	Боролись зі зброєю в руках	Допомагали та співчували повстанцям	Всього причетних до повстання	% до загальної чисельності повстанців
Шляхта	1865	498	2367	39, 52
Дворяни	369	128	499	8, 47
Поміщики	489	352	855	14, 28
Селяни	1059	182	1241	20, 41

Створені переважно з шляхти, повстанські групи С. Ворцеля на Волині, К. Ружицького на Житомирщині, Колишка на Поділлі та Київщині у квітні-травні 1831 р. були розгромлені царськими військами [2, с. 600].

У повстанні також були задіяні 64 представники римо-католицького духовенства, 31 уніатського та 7 православного. Однак, лише 38 з них вели боротьбу із зброєю в руках у повстанських загонах, серед них 20 ксьондзів, 13 уніатів та лише 5 православних [1, с. 151].

Як видно із статистики, наведеної Л.В. Баженовим, участь священиків у повстанні була невелика. Це пояснювалося тим, що більшість з них залишалися на місцях і проводили там активну ідеологічну обробку населення.

Російська влада робила все можливе задля приборкання польських патріотичних виступів на Правобережжі. Маніфест "Про бунт, що відбувся у Варшаві" погрожував розправами над тими, хто візьме активну участь в антидержавних акціях [3, с. 485–488]. Однак, введення військового стану в краї не зупинило рух опору римо-католицьких священиків. Виступи набрали значних масштабів на початку квітня 1831 р., коли римо-католицьке духовенство у промовах і проповідях висловлювало невдоволення діями місцевих поляків, які не підтримували повстанців у Царстві Польському. Так, на Поділлі критичними були промови ксьондза Ворошилівського костелу О. Бохенського, вікарія Чорнокозицького костелу З. Жуковського, монахів Збаразького капуциньського монастиря – А. Київського та М. Томашевського [4, с. 119].

Римо-католицькі священики не тільки займалися агітаційною роботою, а й відстоювали ідеї польського визвольного руху зі зброєю в руках. Наприклад, 23 травня 1831 р. у бою з царськими військами під с. Майдан, що на Поділлі, загинуло п'ять римо-католицьких священиків [5, с. 227–230]. На Волині під час бою в м. Овручі 9 ксьондзів були захоплені в полон [1, с. 151].

Важливими опорними пунктами повстання були монастирі. Монахи активно допомагали повстанцям, вели збір коштів серед населення, забезпечували повстанські загопи грішми, продовольством, кіннями тощо.

Потрібно зазначити, що монахи поповнювалися насамперед особами дворянського стану. На думку учасника повстання Михайла Чайковського, це забезпечувало тісний зв'язок політичних позицій римо-католицького духовенства з польською шляхтою, тому чернече духовенство було "цілковито відданим польській справі" [6, с. 40].

Настоятель Овруцького домініканського монастиря ксьондз Август Жучковський відслужив вдячні молебні з нагоди заняття повстанцями м. Овруча та окропив святою водою принесений ними прапор. За рішенням губернської комісії від 18 серпня 1831 р. його було внесено до 3 розряду злочинців [7, арк. 452 зв. – 453].

Із донесення подільського губернатора шефу жандармів О. Бенкендорфу стало відомо, що в м. Летичеві в домініканському монастирі зберігалася вогнепальна зброя, зокрема полковником Белогужевим у куполі монастиря було знайдено 9 рушниць, 4 пістолети, шаблю [8, арк. 120].

Монахи Почаївського монастиря зустріли військо Дверницького урочисто на площі містечка, запросили заколотників у монастир, пригостили їх та здійснили літургію спільно з прихожанами. Відхід загону із монастиря супроводжувався приєднанням до нього 8 монахів та дворян Волинської губернії, які прибули до Почаєва. У рапорті головнокомандуючому 1-ю армією В. Левашов рекомендував повернути Почаївський монастир православній церкві та прийняти таке правило для всіх уніатських та римо-католицьких кляшторів, які приєднуються до заколотників [9, арк. 5–7].

Ксьондзи Чорнобильського домініканського монастиря Я. Бочинський та А. Гуліцький проспівали в костелі для повстанців молебень [10, арк. 66].

Київському генерал-губернатору в березні-квітні 1831 р. безперервно надходили різні повідомлення. Наприклад, про те, що в поміщиків Звенигородського повіту С. Подлевського та А. Монастирського виготовляли велику кількість упряжок та сідел, в маєтках графів М. Березинського та А. Потоцького – списи та іншу зброю [1, с. 106]. А в садибі поміщика Липковського, де зібралася чимало заколотників та прихожан, місцевим ксьондзом була віправлена літургія [8, арк. 65, 143].

Як бачимо, польська шляхта та магнатерія разом із римо-католицьким духовенством на Правобережжі активно прилучалася до збройної боротьби.

Отже, римо-католицьке духовенство Правобережної України стало однією з рушійних сил повстання 1830-1831 рр. Згідно з офіційними даними, більш як півсотні правобережних монастирів сприяли повстанню або взяли в ньому безпосередню участь [11, с. 224].

Не залишилося осторонь і біле духовенство, яке приєднувалося до руху всупереч волі Апостольської столиці й місцевого єпископату. Звернення Папи Римського до єпископів, охоплених повстанням єпархій, не мало успіху. Це послання сприймалося як російська урядова фальшивка [12, с. 104].

Варто зауважити, що частина римо-католицького кліру неприхильно, навіть вороже, ставилася до повстання. Наприклад, єпископ М. Пивницький брав участь у покаранні римо-католицьких священиків, які підтримали повстанців. Так, 18 вересня 1834 р. київський, подільський і волинський генерал-губернатор Левашов надіслав рапорт військовому міністру Чернишову, в якому зазначав, що римо-католицький єпископ

Михайло Пивницький повідомив, що передав до суду консисторії настоятеля Миропільського костелу ксьондза В. Дунаєвського для визначення йому законного покарання в підримці повстанців [13, арк. 38–38 зв.].

Папа римський Григорій XVI в буллі від 9 липня 1832 р. заявив, що події 1830-1831 рр. були спричинені “підступними діями шахраїв, які, прикриваючись релігійними гаслами, виступили проти законної влади й порушили узи покірності”. З метою заспокоїти римо-католицьке населення Правобережжя та відвернути від боротьби римо-католицьке духовенство, звернення папи було опубліковано 19 серпня 1832 р. в польськомовному щотижневику “Tygodnik”, що виходив у Санкт-Петербурзі [14, арк. 1–14].

Підсумовуючи події 1830–1831 рр. відзначимо, що незважаючи на поразку, вони мали велике значення для подальшої боротьби за незалежність Польщі.

Основною рушійною силою збройного виступу була польська шляхта.

Місцеві ксьондзи сприяли піднесенню бойового духу повсталих, піднімали національно свідомих поляків на боротьбу за відродження своєї Вітчизни.

Особливість шляхетського руху в Правобережній Україні полягала в тому, що він не був виключно польським, в ньому брало участь і українське населення: сполонізована шляхта, представники уніатського й православного духовенства.

Література:

1. Баженов Л.В. Восстание 1830 – 1831 гг. на Правобережной Украине: дис. ... канд. ист. наук / Баженов Лев Васильевич. – К., 1973. – 220 с.
2. Залізник Л. Польське повстання 1830-1831 рр. / Л. Залізник // Довідник з історії України / [За заг.ред. І. Підкови, Р. Шуста]. – К.: Генеза, 2001. – 1136 с.
3. О возмущении произошедшим в Варшаве // Полное собрание законов Российской империи: (Собр. 2-е). – СПб.: Тип., II отделения Собственной Его Высочества Канцелярии, 1831 – Т. 5. – №. 4183.
4. Зваричук Е.О. Римо-Католицька церква на Поділлі кінця XVIII – початку XX ст.: економічний, суспільний та культурний аспекти: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Зваричук Едуард Олександрович. – Кам'янець-Подільський, 2005. – 229 с.
5. Jelowicki A. Moje wspomnienie, 1804-1831-1838 / A. Jelowicki: Wyd. 5. – Lwów, 1833. – 254 s.
6. Записки М. Чайковского (Садык-паши) // Киевская старина. – 1819. – Т. XXXII. – С. 40–72.
7. Російський державний воєнно-історичний архів (РДВІА), ф. 1, оп. 1, спр. 12031, ч. 14.
8. Державний архів Російської Федерації (ДАРФ), ф. 109, 1-а експедиція, оп. 5, спр. 448, ч. 2.
9. ДАРФ, ф. 109, 1-а експедиція, оп. 5, спр. 394.
10. РДВІА, ф. 1, оп. 1, спр. 12031, ч. 16.
11. Крижанівський О.П.. Історія церкви та релігійної думки в Україні: У 3 кн. – Кн. 3. Кінець XVI – середина XIX століття / Крижанівський О.П., Плохій С.М. – К.: Либідь, 1994. – 336 с.
12. Історія релігій в Україні: У 10 т. // [Редкол.: А.Колодний (голова) та ін.]. – Т.4. Католицизм // [За ред. П. Яроцького]. – К.: Світ знань, 2001. – 598 с.
13. РДВІА, ф. 801, оп. 109/86, спр. 73, зв'язка 10.
14. ДАРФ, ф. 109, 1-а експедиція, оп. 7, спр. 360.